

Odprt dostop: obveza za avtorje, priložnost za bralce in izziv za knjižničarje

„Rezultati znanstvenikov, ki so pri raziskovanju koristili javno financiranje, morajo biti odprto dostopni“ je sedaj že dolgo časa promovirana mantra politike Evropske komisije, ki se je delno udejanila že v okviru 7. okvirnega programa (FP 7), polno zaživela pa s programom financiranja Horizon 2020 (oz. Obzorja 2020). Slednji je obvezo dostopnosti do objav nadgradil še z obvezo dostopnosti do raziskovalnih podatkov in zahtevo po načrtovanju ravnanja z raziskovalnimi podatki (DMR - Data Management Plan).

Odprt dostop poveča:

- dostop do informacij na svetovni ravni,
- dostop do znanstvenih dosežkov in znanja tudi ljudem revnejših držav,
- vidnost objav, raziskovalcev in raziskovalnih ustanov,
- citiranost objav,
- uporabnost (branje) člankov,
- brezplačen dostop do informacij.

Znanstvene objave, financirane z javnimi sredstvi, morajo, ne glede na način objave, biti shranjene v OpenAIRE kompatibilne repozitorije. Repozitoriji zagotavljajo trajno hranjenja gradiva in dostop širšemu krogu uporabnikov. Vendar le preko OpenAIRE kompatibilnih repozitorijev lahko Evropska komisija preverja izpolnjevanje določil iz pogodbe o sofinanciranju.

Slovenska Nacionalna strategija odprtega dostopa do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov v Sloveniji 2015–2020 (2015) sledi določilom Evropske komisije in določa zagotavljanje odprtega dostopa (angl. Open Access, OA) do vseh:

- recenziranih znanstvenih člankov,
- prizadevanje za shranitev raziskovalnih podatkov, ki so bili podlaga objavljenim člankom in
- prizadevanje za odprtost znanstvenih monografij, ki se nanašajo na rezultate iz nacionalno financiranih raziskav. Dodatno tudi določa, naj domače znanstvene revije, katere izhajajo s

pomočjo javnih sredstev, zagotovijo odprti dostop do svojih vsebin. Nacionalni strategiji sledi tudi Pravilnik o postopkih (so)financiranja in ocenjevanja ter spremljanju izvajanja raziskovalne dejavnosti (2016), ki v 58. členu govori o objavi raziskovalnih rezultatov izvajalca, da so avtorji dolžni pri vseh objavah, ki so nastali z nacionalno finančno pomočjo to tudi navesti. V 102. in 103. členu pa zahteva samoevalvacijsko oceno učinkov odprto dostopnih objav recenziranih znanstvenih člankov, ki se nanašajo na raziskovalne rezultate.

Iz vsega naštetega zato ne zadostuje, da je članek dostopen:

- na spletni strani projekta/raziskovalca/institucije,
 - na družbenih omrežjih (npr. ResearchGate),
 - v OA reviji (izjema le, če ima revija ustrezno OpenAIRE kompatibilno platformo) ali
 - kot OA članek,
- ali zaveden:
- v podatkovnih zbirkah (npr. COBISS, WoS, Scopus) ali
 - v COBISS-u.

Avtor (oz. inštitucija zaposlitve avtorja), kot primarni nosilec materialnih avtorskih pravic je tisti, ki lahko te pravice prenese na tretjo osebo (npr. založnika). V primeru zagotavljanja odprtega dostopa do objav financiranih z javnimi sredstvi mora tako avtor posrbeti, da obdrži pravico samoarhiviranja objave (tj. shranjevanje objave v inštitucionalnem ali področnem OpenAIRE kompatibilnem repozitoriju). V praksi se srečujemo z različnimi vrstami založniških soglasij:

- članek objavljen v (naročniški) reviji, v repozitorij pa lahko avtor shrani avtorjevo prvo različno članka, tj. verzijo besedila, ki ga je posala v recenzijo (angl. preprint);
- članek objavljen v (naročniški) reviji, v repozitorij pa lahko avtor shrani prednatis (angl. *postprint*), tj. končna recenzirana različica besedila sprejetega v objavo a še brez grafičnih elementov založnika;

- članek objavljen v (naročniški) reviji, v repozitorij pa lahko avtor shrani končno verzijo (angl. *publisher's version*). Mnoge revije omogočajo avtorju (oz. instituciji) plačilo stroška odprte objave (angl. *APC - article processing charge*).

Razen pri plačilu APC lahko založnik pri ostalih vrstah soglasja, dodatno določi še čas trajanja odloženega odpsteja dostopa (t. i. embargo).

V slovenskem prostoru smo knjižničarji prevzeli pobudo in upravljamo s kar nekaj ustreznimi (OpenAIRE kompatibilnimi) repozitoriji. V Gozdarski knjižnici upravljamo z dvema repozitorijema: za zaposlene na Gozdarskem inštitutu Slovenije upravljamo DiRROS-SciVie, v okviru Biotehniške fakultete UL pa upravljamo RUL (Repozitorij Univerze v Ljubljani). Dodatno še Zveza gozdarskih društev Slovenije upravlja DiRROS-ZGDS. Avtorji, ki želijo delo samorahivirati ali objaviti v enem izmed naštetih repozitorijev naj tako:

- preverijo materialne avtorsko pravne pogoje,
- pripravijo ustrezno e-verzijo dokumento in jo po e-pošti posredujejo upravljalcu izbranega repozitorija in
- v knjižnico posredujejo podpisano izjavo/spremeni list, ki vsebuje tudi podatek o prvi objavi, morebiten podatek o embargu in podatek o projektu (financer, št. projekta, ime, akronim).

BIBLIOGRAFIJA

- Kotar, Mojca. Odprti dostop v raziskovalni dejavnosti Evropske unije. (9. 7. 2014). http://videlectures.net/adpdelavnica2014_kotar_odprti_dostop/ (16. 1. 2019)
- Nacionalna strategija odprtega dostopa do znanstvenih objav in raziskovalnih podatkov v Sloveniji 2015–2020. (3. 9. 2015). http://www.mizs.gov.si/fileadmin/mizs.gov.si/pageuploads/Znanost/doc/Zakonodaja/Strategije/Nacionalna_strategija_odprtega_dostopa.pdf (16. 1. 2019).
- Odprti dostop za raziskovalce. Ljubljana, FDV. <https://vodici.fdv.uni-lj.si/subjects/guide.php?subject=OAR> (16. 1. 2019).
- Ojsteršek M., Kotar M., Ferme M., Hrovat G., Borovič M., Bregant A., Bezget J., Brezovnik J. 2014. Vzpostavitev repozitorijev slovenskih univerz in nacionalnega portala odprte znanosti. *Knjižnica*, 58, 3 : 15-39. <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-0SMVGPWH>
- Open access Slovenia. <https://www.openaccess.si/> (16. 1. 2019).
- Pravilnik o postopkih (so)financiranja in ocenjevanja ter spremljanju izvajanja raziskovalne dejavnosti. *Ur. l. RS*, št. 52/2016, 79/2017.

ZAHVALA

Avtorica se zahvaljuje Mojci Kotar za koristne informacije.

Maja Peteh,
vodja Gozdarske knjižnice